

OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W OFICJALNYCH STATYSTYKACH

Marcin Kocór

SPIS **TREŚCI**

Statystyki publiczne	3
Podejścia w definiowaniu niepełnosprawności	6
Podsumowanie	8

Jeżeli chodzi o osoby z niepełnosprawnościami działające na rynku pracy, to cały czas istnieje wiele nieporozumień, ile takich osób jest. Wynika to z dwóch kwestii – różnego ujmowania ich w odmiennych statystykach oraz tego jak definiowana jest niepełnosprawność.

STATYSTYKI PUBLICZNE

W Polsce nie ma jednego źródła danych informujących o liczbie i sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Badaniami dotyczącymi sytuacji tych osób zajmują się różne instytucje, a gromadzone dane są zbierane według różnych podejść i metod. Najczęściej wykorzystywane i cytowane są dane zbierane przez Główny Urząd Statystyczny pochodzące ze spisów powszechnych (choć tutaj należy liczyć się z opóźnieniami w publikowaniu takich informacji – wciąż na przykład brakuje wyników ostatniego spisu z 2021 roku) czy częściej z Badania Ekonomicznej Aktywności Ludności.

Spis powszechny

W 2011 roku, zgodnie z danymi Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań, w Polsce było niemal 4,7 miliona osób niepełnosprawnych, co stanowiło 12,2% całej populacji kraju. To stanowiło spadek w porównaniu z 2002 rokiem, kiedy odnotowano 14,3% osób niepełnosprawnych. Wśród osób niepełnosprawnych 46,1% stanowili mężczyźni, a 53,9% kobiety. Dokumentacja prawna niepełnosprawności dotyczyła ponad 3,1 miliona osób. Osoby niepełnosprawne biologicznie, odczuwające ograniczenia w podstawowych czynnościach życiowych, były klasyfikowane według trzech stopni ograniczeń. Metodologia NSP 2011 różniła się od tej z 2002 roku, wykorzystując administracyjne bazy danych i spis reprezentacyjny.

Nadal nie ma jednak danych na ten temat pochodzących z ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2021 roku.

Europejskie Ankietowe Badanie Zdrowia (European Health Interview Survey – EHIS)

Według Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia z 2014 r., w Polsce zarejestrowano 7,7 miliona osób z biologicznymi niepełnosprawnościami, z czego 2,5 miliona miało poważne ograniczenia, a 5,2 miliona - mniej poważne. Liczba ta różni się w zależności od stosowanych kryteriów niepełnosprawności, waha się między 4,9 a 7,7 miliona. Liczba dzieci niepełnosprawnych wynosiła ponad 211 tysięcy. EHIS wykazał, że prawie 3,8 miliona Polaków posiadało orzeczenie o niepełnosprawności, co jest wynikiem wyższym o 0,3 miliona niż szacunki z badania BAEL. Według EHIS, 42% osób niepełnosprawnych prawnie miało umiarkowaną niepełnosprawność, 28% - znaczną, a 25% - lekką.

Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)

Badania te są przeprowadzane przez GUS od 1992 roku i wykazało ono spadek liczby osób niepełnosprawnych prawnie w wieku powyżej 16 lat. Od 2002 roku liczba ta systematycznie malała, osiągając 3,5 miliona w 2009 roku i dalej spadając do 3 milionów w 2018 roku, co stanowiło 10% populacji w wieku powyżej 15 lat. Średnioroczna liczba osób niepełnosprawnych prawnie w wieku produkcyjnym wynosiła około 1,6 miliona, czyli 7,6% tej grupy wiekowej. BAEL wskazał również na zmianę struktury osób

niepełnosprawnych według stopnia niepełnosprawności w latach 2002-2021, zwiększając udział osób z umiarkowaną i znaczną niepełnosprawnością:

Badanie przeprowadzone w 2002 roku wskazało na:

- 21,1% osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym,
- 35,1% osób niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym,
- 42,7% osób niepełnosprawnych w stopniu lekkim.

Natomiast w 2019 roku wyniki były różne:

- 27,4% osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym,
- 47,3% osób niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym,
- 25,3% z lekką niepełnosprawnością.

Z kolei w badaniu z 2021 roku rozkład ten prezentował się następująco:

- 28,3% osób znacznym stopniem niepełnosprawności,
- 48,1% osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności,
- 23,6% osób z lekkim stopniem niepełnosprawności.

Elektroniczny Krajowy System Monitoringu Orzekania o Niepełnosprawności (SI EKSMOoN)

Dane dotyczące procesu orzekania o niepełnosprawności są zbierane w Elektronicznym Krajowym Systemie Monitoringu Orzekania o Niepełnosprawności (SI EKSMOoN). Ten system pomaga w rejestracji i wydawaniu orzeczeń o niepełnosprawności przez zespoły wojewódzkie i powiatowe, umożliwia też kontrolę wniosków, odwołań i orzeczeń na terenie całego kraju. Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych wykorzystuje go do przeprowadzania analiz. Na koniec IV kwartału 2021 roku

w EKSMOoN zarejestrowanych było ponad 3 miliony osób niepełnosprawnych, z różnymi stopniami niepełnosprawności.

Według danych za IV kwartał 2021 r. w systemie EKSMOoN zarejestrowanych było 217 234 osób z niepełnosprawnościami w wieku do 16 lat oraz 2 880 726 osób niepełnosprawnych, które ukończyły 16 rok życia, w tym: 902 536 osób z orzeczeniem o lekkim stopniu niepełnosprawności, 1 365 774 osób z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, 612 416 osób z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Wedle tych danych można też określić jakie są przyczyny występowania o orzeczenie o niepełnosprawności. Najczęściej występującą przyczyną niepełnosprawności jest uszkodzenie narządu ruchu (30,9%), po czym następują choroby układu oddechowego i krążenia (19,8%) oraz schorzenia neurologiczne (14,2%). Najmniej powszechne są inne schorzenia (0,4%), w tym endokrynologiczne, metaboliczne zaburzenia enzymatyczne, choroby zakaźne i odzwierzęce, zeszpecenia, choroby układu krwiotwórczego, jak również epilepsja (1,3%) i upośledzenie umysłowe (1,9%). Warto zauważyć, że na jednym orzeczeniu może być wymienionych do trzech przyczyn niepełnosprawności, a jedna osoba może posiadać więcej niż jedno orzeczenie.

PODEJŚCIA W DEFINIOWANIU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

Niepełnosprawność jeszcze do niedawna była rozumiana najczęściej w kategoriach formalnych – posiadania dokumentu potwierdzającego taki status. Prowadziło to w nieunikniony sposób do zaniżania rzeczywistych rozmiarów tego zjawiska w społeczeństwie. Obecnie jednak coraz częściej traktuje się niepełnosprawność znacznie szerzej, opierając się na jej

biologicznych podstawach. Cały czas jednak istnieje ten rozdźwięk, co prowadzić może do nieporozumień.

Prawne postrzeganie niepełnosprawności opiera się na formalnych kryteriach i przepisach prawnych. Oznacza to, że osoba jest uznawana za niepełnosprawną, jeśli posiada odpowiednie orzeczenie wydane przez uprawnione instytucje, takie jak zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności. Orzeczenie to zwykle wymaga spełnienia określonych kryteriów, które mogą uwzględniać stopień upośledzenia funkcji organizmu, ograniczenia w codziennym funkcjonowaniu czy potrzebę wsparcia.

Z kolei, szersze biologiczne ujmowanie niepełnosprawności skupia się na fizycznych, psychicznych lub umysłowych ograniczeniach osoby, które wpływają na jej codzienne życie. Biologiczne ujęcie niepełnosprawności nie wymaga formalnego orzeczenia i koncentruje się bardziej na rzeczywistych trudnościach i wyzwaniach, z jakimi osoba niepełnosprawna się mierzy. Jest to bardziej subiektywne i oparte na indywidualnym doświadczeniu osoby.

Osoby niepełnosprawne, zgodnie z Konwencją ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych (CRPD), obejmują tych, którzy mają długoterminowe upośledzenia fizyczne, psychiczne, intelektualne lub sensoryczne. Te upośledzenia, w połączeniu z różnymi barierami, mogą utrudniać pełne i skuteczne uczestnictwo w społeczeństwie na równi z innymi. Pokazuje to, że niepełnosprawność jest konstruktem społecznym wynikającym z interakcji między osobami z upośledzeniami a ich otoczeniem. CRPD uznaje również, że niepełnosprawność to koncepcja ewoluująca z czasem.

Rozumienie niepełnosprawności jako konstruktu społecznego, podlegającego różnicom kulturowym i zmianom w czasie, utrudnia mierzenie niepełnosprawności i porównania między krajami. Jednak sugeruje to także, że to jednostki najlepiej mogą ocenić, czy powinny być zaliczane do grupy osób niepełnosprawnych w danym momencie. Subiektywne mierzenie niepełnosprawności dostarcza użytecznego wskaźnika do oceny społecznych i rynkowych

ograniczeń wynikających z niepełnosprawności, lecz mimo to wszelkie porównania muszą uwzględniać różnice w rozpowszechnieniu niepełnosprawności.

W ubiegłym roku ukazało się obszerne opracowanie OECD poświęcone niepełnosprawności, które również zwraca uwagę na te ograniczenia w podejściu i ujmowaniu niepełnosprawności. W oparciu o zebrane dane, w społecznościach OECD co szósta osoba zgłasza niepełnosprawność, ale występowanie niepełnosprawności znacznie różni się między krajami i kategoriami społecznymi. Różnice te wynikają z wielu czynników, takich jak stygmatyzacja, postrzeganie, kultura i świadomość. W Korei wyjątkowo niski poziom niepełnosprawności (3%) wynika z wykluczenia zaburzeń psychicznych z narzędzi badawczych. Podobnie jest również w m.in. Chile, Meksyku czy USA. Niepełnosprawność częściej dotyka kobiety, szczególnie ze względu na zaburzenia psychiczne, jak depresja i lęk. Także starsze osoby w naturalny sposób są bardziej podatne na niepełnosprawność, ale również wśród młodych osób (w wieku 15-29 lat) poziom niepełnosprawności wynosi średnio 8%. Istnieje również silna negatywna korelacja między poziomem wykształcenia a niepełnosprawnością. Różnorodność w grupie osób z niepełnosprawnością, ze względu na typ, intensywność, przyczynę i trwałość niepełnosprawności, podkreśla potrzebę indywidualnego wsparcia i integracji w społeczeństwie, szczególnie na rynku pracy. W Europie rośnie poziom niepełnosprawności, co wiąże się częściowo ze starzeniem się populacji, ale także ze wzrostem wśród młodych dorosłych oraz osób z wyższym wykształceniem oraz upowszechnianiem się świadomości niepełnosprawności i traktowaniem jej w kategoriach problemów biologicznych.

PODSUMOWANIE

Analiza sytuacji osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy jest skomplikowana z powodu różnic w definicjach i podejściach badawczych. W Polsce, dane GUS z różnych badań wskazują na

zróżnicowany obraz sytuacji osób z niepełnosprawnościami, a brak jednego źródła danych nie ułatwia badanie tego zjawiska. Rozumienie niepełnosprawności jako zmiennej koncepcji społecznej oraz różnice w postrzeganiu niepełnosprawności w różnych kulturach dodatkowo komplikują obraz sytuacji. Ważne jest, aby uwzględnić te różnice oraz indywidualne potrzeby osób z niepełnosprawnościami w planowaniu wsparcia i polityk włączenia społecznego, szczególnie na rynku pracy.